

resimleri yapılmıştır. XIX. yüzyılın ikinci yarısında inşa edilen yalı ve konakların tavan süslemelerindeki manzara resimleri arasında İmrahor Kasrı'nın da görüntüsüne yer verilmiştir. Süleymaniye semtinde Kayserili Ahmed Paşa Konağı'nın bir odasındaki tavan resimlerinden birinde bu kasır resmedilmiştir. Yıldız Sarayı'ndaki Şâle Köşkü'nün süslemeleri arasında yine İmrahor Kasrı'nın resmi vardır. Ayrıca o yılların dergilerinde kasrın bilhassa dere-den görünümünü aksettiren fotoğrafları yayımlanmıştır.

Kâğıthane mesiresi gözden düştükten sonra İmrahor Kasrı da kendi kaderine terk edilmiş, bu arada içindeki eşya alınarak boşaltılmıştır. Düzenli rihtımı, dökme demirden parmaklıkları yok edilmiş, etrafını saran ağaçlar kesilmiş ve kasır harap olmaya bırakılmıştı. Nihayet 1941-1942 yıllarında General Fahrettin Altay'ın emriyle Çağlayan Kasrı yıktırıldığında İmrahor Kasrı da en ufak bir izi kalmamacasına yok edilmiş, arsası da buradaki istihkâm birliğinin deneme alanı yapılmıştır. Dışından pek çok resminin bulunmasına karşılık kasrın içini ve tavan süslemeleriyle mimari ayrıntılarını gösteren resimler henüz elde edilememiştir. Ancak katların planları Sedat Hakkı Eldem tarafından yayımlanmıştır. Şair Antepli Hasırcızâde Mehmed Ağa'nın, "Safâsı İmrahor Köşkü'nün başka âlemdir / Akar su sebzedar üzre beraber olsa cânâne" misraları ile andığı İmrahor Kasrı'nın yerinde bugün bir düzlük, ortasında da yarı yıkık bir çeşmeden başka bir şey kalmamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Genel: Münir Aktepe, "Kâğıthane'ye Dair Bazı Bilgiler", *İsmail Hakkı Üzünçarşılı'ya Armağan*, Ankara 1976, s. 335-363; A. Süheyl Ünver, "Her Devirde Kâğıthane", *VD, X* (1973), s. 435-461; Semavi Eyice, "Kâğıthane-Sâdâbâd-Çağlayan", *Taç*, I/1, İstanbul 1986, s. 28-36. **Çeşme:** İ. Hilmi Tanışık, *İstanbul Çeşmeleri*, İstanbul 1943, I, 42-43; Affan Egemen, *İstanbul Çeşme ve Sebilleri*, İstanbul 1993, s. 663 (nr. 890); İ. Hakkı Konyalı, "Tarih Sohbetleri: Kağıthane-Saadabat", *Yeni Asya*, V/1510, İstanbul 2 Mayıs 1974; Semavi Eyice, "İstanbul'da Bir Eski Eser Cinayeti", *Sanatsal Mozaik*, sy. 23, İstanbul 1997, s. 26-30. **Kasır:** Mowradgea d'Ohsson, *Tableau général de l'empire ottoman*, Paris 1787-1820, IV. 64; F. Taeschner, *Alt-Stambuler Hof- und Volksleben, Ein türkisches Miniaturen-Album aus dem 17. Jahrhundert*, Hannover 1925, IV. 22; Sedat H. Eldem, *Sa'dabad*, İstanbul 1977, rs. 120-127; Semavi Eyice, "İstanbul Halkının ve Padişahların Ünlü Mesiresi: Kâğıthane", *İstanbul Armağanı*, İstanbul 1997, III, 75-95; Pars Tuğlacı, *Osmanlı Mimariğinde Batılılaşma Dönemi, Balyan Ailesi*, İstanbul, ts., s. 265; Baha Tanman, "İmrahor Köşkü", *DBİst.A*, IV, 168.

SEMAVİ EYİCE

İMRAHOR İLYAS BEY CAMİİ

İstanbul'da
XV. yüzyıl sonlarında
eski bir Bizans kilisesinden
çevrilen cami.

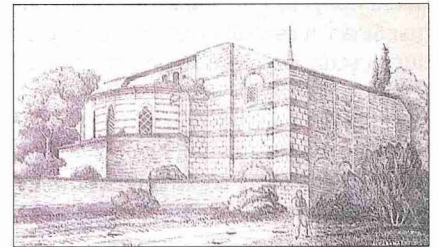
II. Bayezid'in mîrâhuru İlyas Bey aslen, Arnavutluk'un güneydoğusunda bulunan Görice (Korçe) kasabasının 7 km. kuzeyindeki Boboştitsa (Boboshtica) köyünden olup II. Bayezid 891 (1486) yılında bir temliknâme ile bu köyü ona bağışlamıştır. İlyas Bey'in 910 (1504-1505) tarihli vakfiyesinden öğrenildiğine göre İstanbul'daki camiden başka Görice'de cami, imaret, medrese, sıbyan mektebi, türbe ve hamamdan oluşan bir külliye de yaptırmıştı (bk. İMRAHOR İLYAS BEY CAMİİ ve TÜR-BESİ). Öldüğünde Görice'deki camiinin yakınındaki türbesine gömülen İlyas Bey, bu hayratını yaşatmak için Görice'de dört köy, Premedi'de bir köyle mezzarlar, İstanbul'da Langa'da (Yenikapı) bir çifte hamam, yedi dükkân, Yanya'da bir hamam, dört değirmen, Yedikule'deki Cami mahallesinde evler ve dükkânlar vakfetmişti. İlyas Bey'in Zilhicce 915 (Mart 1510) tarihli ikinci vakfiyesinden Çorlu'da da bir cami ile sıbyan mektebi, yine İstanbul'da başka bir mektep, Edirne'de de bir mektep yaptırdığı, bunlara Langa, Mercan Ağa, Galata'da ev ve dükkânlar vakfettiği, mütevellî olarak da oğlu Mustafa Çelebi'yi tayin ettiği anlaşılmaktadır. İlyas Bey'in temliknâmesi ve iki vakfiyesi 1952'te Tayyip Gökbilgin tarafından kısmen yayımlandıktan başka II. Bayezid'in bazı fermanları da Arnavutluk'ta 1967'de Pepo Petrak eliyle neşredilmiştir. 953 (1546) tarihli *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri*'nde de İlyas Bey'in İstanbul'daki camii ve sıbyan mektebine ait evkafın gelirleri ayrıntılı olarak gösterilmiştir.

İmrahor (Mîrâhur) İlyas Bey Camii aslında İstanbul'un güneybatısında Yedikule yakınında, Bizans döneminde İstanbul'un en büyük ve en eski manastırlarından Studios Manastırı'nın Hagios Ioannes Prodromos (Vaftizci Ioannes = Yahya) adına yapılmış kilisesiydi. 454'te Doğu konsülü olan Studios tarafından muhtemelen 461 yılına doğru inşa ettirilmiş, ayrıca yanında bir manastır kurulmuştur. Bugün harabe halinde bulunmasına rağmen yapı şehrin henüz ayakta duran en eski dini binası olduğundan özel bir tarihi değere sahiptir. Bunun yanında erken hristiyan döneminin mimari özelliklerini aksettirdiği için de ayrı bir önem taşımaktadır.

Boğaziçi'nin Anadolu yakasında geniş arazileri olan ve 700 keşiş barındıran bu manastırın 796-826 yılları arasında başında bulunan Theodoros, "ikonoklasma" (tasvir kıran) adı verilen akım sırasında sert çıkışları ile tanınmıştı. Böylece Studios Manastırı önemli bir Hristiyanlık merkezi olmuş, zamanla büyük bir teoloji kuruluşu halini alarak Bizans tarihi boyunca burada yazılan veya istinsah edilen kitaplar, yapılan minyatür ve ikonalar şöretinin artmasını sağlamıştır. Manastırda keşişlerin hazırladığı, günümüze kadar gelebilen başlıca yazma eserlerin bir katalogu Atina'da Eleopoulos tarafından derlenerek basılmıştır (1967). Latin istilâsı yıllarında (1204-1261) kilise ve yanındaki manastır bakımsız kalarak harap duruma girdiğinden İmparator II. Adronikos Palaiologos'un kardeşi Konstantinos Palaiologos tarafından 1293'te büyük ölçüde tamir ettirilmiş, bilhassa kilise eski ihtişamına kavuşturulmuş, arazisinin etrafı kalın duvarlarla çevrilmiştir.

Âşıkpaşazâde, Yıldırım Bayezid'in en küçük oğlu Kasım Çelebi'nin ağabeyi Süleyman Çelebi tarafından Bizans'a rehin olarak bırakıldığını yazar. Bizanslı tarihçi Doukas ise adını vermeksizin Bizans'taki bir Türk şehzadesinin 1417 yılında bir veba salgınında ölmeden önce Hristiyanlığı kabul ettiğini ileri sürerek Studios Prodromos Manastırı'nda kilisenin yanındaki kapının iç tarafına gömüldüğünü bil-

İmrahor İlyas Bey Camii ve XIX. yüzyıl içinde Galanakis tarafından yapılan gravürü (Paspatis'ten)

dirir. Bu yıllarda Bizans'a gelen İtalyan Cristoforo Buondelmonti'nin seyahatnâmesindeki İstanbul resminde İoannes Kilisesi, mimarisinin ana çizgileri ve etrafını çeviren yüksek duvarı ile açık surette belirtilmiştir.

İstanbul'un fethi sırasında bu manastırla kilisesinin durumu belli değildir. Ancak Studios Manastırı ve İoannes Prodromos Kilisesi'nin II. Bayezid döneminde (1481-1512) İmrahor İlyas Bey tarafından camiye dönüştürüldüğü bilinmektedir. Cami, fetihten sonra İstanbul'a getirilerek iskân ettirilen ve ana dilleri Türkçe olan Hristiyanların yerleştirildiği bir bölgede bulunuyordu. 953 (1546) tarihli *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri*'nde cami ve mektep personeli arasında "şeyh-i zâviye" ile "mürîdîn der çilehâne" kayıtlarının da görülmesi, İmrahor İlyas Bey Camii'nde daha XVI. yüzyılda bir tekke-zâviyenin var olduğunu gösterir. Hüseyin Ayvansarâyî'nin bildirdiğine göre Tatar mirzalarından Devlet Han, İmrahor İlyas Bey Camii'nde bir zâviye kurarak tevliyetini evlâda şart etmiştir. 953 (1546) tarihli *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri*'nde (s. 376) İmrahor İlyas Bey Camii vakıfları arasında, 950 Muharreminde (Nisan 1543) Hacı Bâlî b. Erdoğdu tarafından yapılan bir vakıf kaydında mütevellî olarak yine Devlet Han adına rastlanmıştır. Bu zâviyenin şeyhleri İmrahor Camii'nin avlusunda medfundur. İstanbul'un çeşitli yerlerindeki yirmi kadar Sünnülî tekkesinden biri olan zâviye XIX. yüzyıl sonlarına gelinceye kadar hizmet vermiştir.

İstanbul'da büyük tahribat yapan 1179 (1766) yılı depreminde İmrahor İlyas Bey Camii'nin zarar gördüğüne ihtimal verilebilirse de bu hususta açık bilgi yoktur. Fakat 14 Ramazan 1196'daki (23 Ağustos 1782) yangında İmrahor İlyas Bey Camii ağır zarar görerek birçok kısmı yıkılmıştır. Nitekim binayı yarı yıkık durumda göster-

ren bir gravür mevcuttur. Yangından az sonra caminin, III. Selim'in hazinedar us-talarından Nâzıperver adlı bir hanım tarafından 1219 (1804) yılında mahiyeti bilinmeyen bir şekilde tamir ettirildiğini ifade eden bir tarih beyti olduğu gibi 1236'da (1821) Hassa başmimarı Mehmed Râsim tarafından burada bir tamir daha yapıldığına dair kayıt mevcuttur. Cami 1894 depreminde de zarar görmüş, üstünü örtten çok geniş yüzeyli ahşap çatı çürüyerek bel vermeye başlamış, 1908 yılı kışında üzerine yığılan karın ağırlığı ile kısmen çökmüştür. Bir daha tamir edilmeyen yapı o tarihten itibaren gittikçe harap olarak şimdiki durumuna gelmiştir.

İmrahor İlyas Bey Camii, Bizans döneminde manastır iken önemli bir el yazması ve tezhip atölyesi olarak çalıştığı gibi Türk döneminde de ünlü hattatların yetiştirdiği bir merkez olmuştur. Nitekim caminin imamlarından Hâfız Osman'ın yetiştirdiği Seyyid Abdulah, Şeyh Hamdulah ekolünün en iyi temsilcisiydi. Eğrikapılı Mehmed Râsim ve Şekerzâde Seyyid Mehmed onun önde gelen talebelerindendir.

İstanbul'da 1914 yılına kadar faaliyetini sürdüren Rus Arkeoloji Enstitüsü, 1907'de yapının içinde araştırmalar yaptırarak sağdaki sahnın (nef) altında bazı Bizans dönemi mezarlarını ortaya çıkarmıştır. Bugün İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde yer alan ve Bizans sanat tarihi bakımından önemli olan bu mezarlar "parçalı lahitler" denilen gruptandır. Yine burada bulunan mozaik bir kadın (Meryem [?]) resmi parçası Atina'ya götürülmüştür.

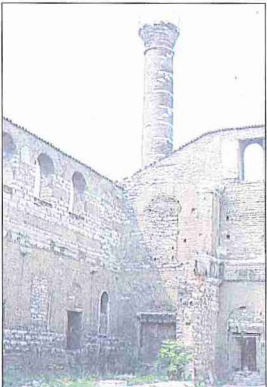
İmrahor İlyas Bey Camii, çatısı tamamen çöküp enkazı da kaldırıldıktan sonra aynı zamanda buradaki tekkenin son şeyhi olduğu bilinen son imamı tarafından yazları ramazan aylarında teravih namazlarında kullanılmaya devam ediyordu. Ayrıca binanın girişinde narteks kısmının sol tarafında, evvelce içinde yukarı kattaki galeriye çıkışı sağlayan ahşap merdivenin bulunduğu 5 × 4 m. ölçülerindeki bölüm bir duvarla bölünerek ve içine mihrap yapıp minyatür bir de minber konularak cami haline getirilmişti. Yapı müzeler idaresine geçtikten sonra bu küçük ibadet yeri de elli yıl hizmetin arkasından ortadan kaldırılmıştır. 1925-1930 yılları arasında bir yabancı hanım, maddî yardımda bulunarak çatlamış olan girişteki mermer sütunların demir çemberlerle takviye edilmesini sağlamış, 1970'li yıllarda duvarların üst kısımları biraz düzeltilerek daha fazla yıpranmalarının ön-

lenmesine çalışılmıştır. Aynı yıllarda Kültür Bakanlığı, İmrahor İlyas Bey Camii'nin restorasyonu için bir program girişiminde bulunmuş, fakat hiçbir çalışma yapılmadığı gibi Alman Arkeoloji enstitülerinin İstanbul şubesinin aynı yoldaki bir tasarı da sonuçlanmadan kalmıştır.

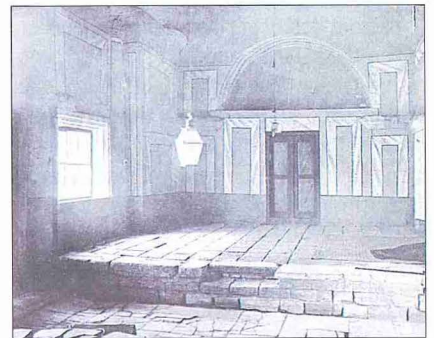
Kilise, Hristiyanlığın ilk yüzyıllarına ait bazilikaların Helenistik denilen yaygın (klasik) tipinin başarılı bir örneği olup kuzey tarafındaki sütunlar kısmen günümüze ulaşabilmiştir. Bizans dönemine ait avlunun güney tarafında yakın tarihlere gelinceye kadar büyük ahşap bir yapı halinde tekke ve şeyh evi bulunuyordu. Avlunun ortasında da bir mimari özelliği olmayan, üstü ahşap çatılı bir şadırvan vardı. Avluyu takip eden ve caminin son cemaat yerini oluşturan narteks kısmının aslında açık bir revak halinde olduğu ve burada dört mermer sütunla avluya açıldığı görülür. Caminin kullanıldığı dönemlerde bu sütunların araları camekânlı tahta bölmelerle kapatılmıştı. Evvelce bu narteksin iki ucunda yukarı katlara çıkışı sağlayan ahşap merdivenler vardı. Sonraları, herhalde gerçekleştirilen tamirlerde yan galerilere çıkış için içeriden merdivenler yapılmıştır. Sağda, uzun süredir şerefeden yukarısı yıkık olan tuğladan bir minare yükselir.

Etrafları mermer çerçeveli üç kapıdan orta sahna geçilir. Yanlarda ayrıca narteksten yan neflere açılan kapılar vardır. Narteksin üstü, yakın tarihlere gelinceye kadar kiremit kaplı ve öne meyilli ahşap-tan bir çatı ile örtülü olup ayrıca içeriden bir tavana sahipti. Ana mekân, yeşil ve benekli breş taşından her sırada yedişer tane olmak üzere iki sütun dizisiyle uzunlamasına üç sahna ayrılmıştı. 1766 depre-

İoannes Kilisesi'nin narteks kısmının kuzey parçasında mescid olarak kullanılan bölümün eski bir fotoğrafı

İmrahor İlyas Bey Camii'nin güney sahnı ve minaresi

minde veya 1782 yangınında sağdaki sütunlar devrilip parçalandığından bu dizi bütünüyle kaldırılmış, yalnız buradaki desteklerin altında uzanan seki kalmıştır. Caminin mâmur olduğu dönemde burada sütunlar gibi boyanmış ahşap direklerin bulunduğu bilinmektedir. Soldaki dizi ise şimdilik ayakta durmakta olup devrilmesini önlemek için son yıllarda ahşap bir iskele ile desteklenmiştir. Binanın geçirdiği yangınlarda sütunların ince işlenmiş kompozit üslûptaki mermer başlıkları kavrulduğundan kaba birer kitle halinde kalmışlardır. Bunların üstlerinde uzanan yine mermer arkitravlar da hayli hırpalanmıştır. Her iki yan nefin üzerinde, binanın ilk yapıldığından itibaren ahşap kirişlere oturan galerilerin bulunduğu kolaylıkla tahmin edilir. Bunlar uzun süre içinde yenilenmekle beraber en son yapılanlar 1910'da hâlâ duruyordu.

Dıştan üç cepheli bir çıkıntı biçiminde olan apsisin üstündeki yarım yuvarlak kasnak, buradaki pencerelerin kemer biçimlerinden anlaşıldığına göre barok üslûbundadır. Bu duruma göre herhalde XVIII. yüzyıl sonlarında veya XIX. yüzyıl başlarında yapılmıştır. Bilinmeyen bir dönemde apsis çıkıntısı üstündeki yarım kubbe yıkılmış ve bu kısmın üstü eski fotoğraflarda görüldüğü gibi tahta ile kaplanmıştır.

İmrahor İlyas Bey Camii bazilika biçiminde olduğuna göre üstü kiremit örtülü bir ahşap çatı ile kapatılmıştır. Narteksin üstündeki pencereli duvar XVIII. yüzyılda yapıldığından çatının şekli hakkında bir fikir vermez. Bu sebeple çatının ilk biçimini tahmin etmek hayli zordur. Belki binanın üstünde orta nefi kapatan çift meyilli bir çatı vardı. İki yanlarda daha alçak, dışa eğimli çatılar bulunuyordu. Belki de dört tarafa meyilli daha yayvan bir çatıyla örtülmüştü. Nitekim 1908'de çökmeye başlayan çatı böyle idi. Selânik'te yine kiliseden çevrilen Eskiçuma Camii de benzeri bir yapı olup Balkan Savaşı'ndan az önce restorasyonu yapıldığında bu ikinci sistemde bir çatı ile örtülmüştür.

Yapının çeşitli yerlerindeki mermerler, sütun başlıkları, pencere kemerleri, korniş ve frizler V. yüzyıl taş işçiliğinin güzel örnekleridir. Çünkü burada devşirme parçalar kullanılmamış, her şey bu yapı için hazırlanmıştır. Binanın eski kaynaklarda ihtişamı anlatılan duvar ve apsis yarım kubbesini süsleyen mozaiklerinden ise hiçbir şey kalmamıştır. Molozların arasına ele geçen bazı mozaik taneleriyle şimdiki Atina'da Benaki Müzesi'nde bulunan

bir mozaik parçası gerçekten bu çeşit süslemenin varlığının delilleridir. Bizans sanatında varlığı pek bilinmeyen bir iç süslemenin bazı parçaları da burada bulunmuştur. Bunlar, Selçuklu ve Osmanlı sanatından çok değişik teknik ve desende Bizans çinileridir. Latin işgalinin sona ermesinin arkasından yapılan tamirde orta nefin döşemesinin geniş yüzeyi yuvarlak örgü motifine göre düzenlenmiş, çerçevelerle kare veya dikdörtgen bölümlere ayrılmıştır. Çeşitli renkli taşların kesilmesi, bazı kısımlarda birbiri içine çakılması suretiyle meydana getirilen bu döşeme dış tesirlere açık kaldığından mahvolmaktadır. Bazı köşelerde kırmızı porfir taşı içine kakma tekniğinde yerleştirilmiş beyaz renkte taştan kanatlı bir grifon, bir av sahnesi gibi figürler veya küçük kompozisyonlar da görülür. Cami harap olduktan sonra orta nefin doğu ucunda evvelce sunak masasının durduğu yerde, içine iki üç basamakla inilen haç biçiminde ve önceleri içi mermer kaplı bir kutsal kalıntı (rölik) saklama hücresi bulunmuştur. Bu kilisede X. yüzyılda Aziz İoannes'e ait olduğuna inanılan bir kuru kafa vardı. Latinler'in şehri yağmalamasında bu rölik Walon de Sarton tarafından Fransa'da Amiens'e götürülmüştür.

İmrahor İlyas Bey Camii'nin içinde Türk dönemine işaret eden hiçbir iz kalmamıştır. Hatta uzun süre duran mihrap bile yok edilmiştir. Bu tarihî eserin rölöveleri Cornelius Gurliitt, Alexander van Millingen, R. Traquair, Jean Adolphe Ebersolt ve Adolphe Thiers tarafından 1910-1914 yılları arasında yayımlanmıştır. Geniş bir alana yayılan manastırdan toprak üstünde bir iz görülmezse de binanın güney tarafında yirmi dört sütunlu, 18,60 ve 16,65 x 26,40 m. ölçülerinde bir su sarnıcı vardır. Fakat atölye olarak kullanı-

lan bu eser yakın tarihlerde bir patlama sonunda kısmen yıkılmıştır. Sarnica bitişik bir de iki sütunlu ayazma mevcuttur. Caminin kible duvarının önünde kesme taştan klasik üslûpta yapılmış bir Türk çeşmesi de yok edilip ortadan kaldırılmıştır (resmi için bk. *Güzel Sanatlar Dergisi*, V [Ankara 1944], s. 103).

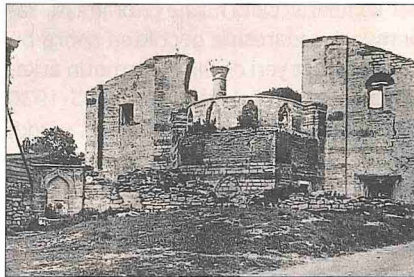
Caminin avlusu, tekkenin son mensuplarından bir ihtiyar tarafından yaşlı ağaçların gölgelediği, şadırvanın suyunun aktığı, son derece güzel çiçekli bir bahçe halinde yarım yüzyıl boyunca korunmuş ve şehrin tarihî hâtıralarla dolu dinlendirici bir köşesi olarak edebiyata geçmiştir. Gençliğinde tıp fakültesinde okuyan, daha sonra Fizan'a sürgün giden, geri döndüğünde caminin yanındaki harap ahşap tekke meşrutasına çekilerek her şeyden uzak bir hayat süren bu ihtiyar, tarih dolu eserin zevkle ziyaret edilen bir yer olmasını yarım yüzyıl sağlamıştır. Onun ölümüyle İmrahor İlyas Bey Camii harabesi hem romantik havasını kaybetmiş hem de son derece bakımsız kalmıştır. Bu caminin evkafından olup Aksaray'ın deniz tarafında bulunan çifte hamam da hiçbir iz kalmayacak şekilde ortadan kalkmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Bizans sanatı ve İstanbul hakkındaki bütün kitaplarda İmrahor Camii yer aldığından burada sadece ana yayınlar gösterilmiştir. **Bizans dönemi.** A. G. Paspatis, *Byzantinai Meletai*, İstanbul 1877, s. 343-358; D. Pulgher, *Les anciennes églises byzantines de Constantinople*, Vienne 1878, s. 13-15, lv. I; Ph. Forchheimer – J. Strzygowski, *Die byzantinischen wasser be hälter Konstantinopels*, Wien 1893; J. P. Richter, *Quellen der byzantinischen kunstgeschichte*, Wien 1897, II, bk. İndeks; C. Gurliitt, *Die Baukunst Konstantinopels*, Berlin 1909-12, s. 31-32; A. Van Millingen – R. Traquair, *Byzantine Churches of Constantinople*, London 1912, s. 35-61; J. Ebersolt – A. Thiers, *Les églises de Constantinople*, Paris 1913, s. 3-18; R. Janin, *La géographie ecclésiastique de l'empire byzantin*, Constantinople: *Les églises et les monastères*, Paris 1969, s. 430-440; T. F. Mathews, *Early Churches of Constantinople*, Pennsylvania 1971, s. 19-27; a.mlf., *The Byzantine Churches of Istanbul*, Pennsylvania 1976, s. 143-158; Semavi Eyice, "Les basiliques byzantines d'Istanbul", XXVI. *Corso di Cultura sull'arte Ravennate e Bizantina*, Ravenna 1979, s. 103-113; Enis Karakaya, "İstanbul'un En Yaşlı Kilisesi-Studios", *Türkiyemiz*, sy. 69, İstanbul 1993, s. 50-61; M. Sacit Pekak, "İstanbul'da Studios Manastırı, H. İoannes Prodromos Kilisesi", *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Dergisi*, X, İzmir 2000, s. 101-121.

Türk dönemi. *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri* 953 (1546), s. 370-376; Ayvansarayî, *Hadikatü'l-cevâmi'*, I, 196; a.e.; *Camilerimiz Ansiklopedisi: Hadikatü'l-cevâmi'* (haz. İhsan Erzi), İstanbul 1987, II, 41-42; Derviş Efendizade Derviş Mustafa, *1782 Yılı Yangınları* (haz. Hüsa-

İmrahor İlyas Bey Camii'nin kible duvarı ile önündeki çeşmeyi gösteren eski bir fotoğraf (Güzel Sanatlar Dergisi, V, Ankara 1944, s. 103)

mettin Aksu), İstanbul 1994, s. 43; Gökbilgin, *Edirne ve Paşa Livâsı*, s. 324, 426-428; belgeler, s. 212-215; W. Müller-Wiener, *Bildlexikon zur Topographie Istanbul*, Tübingen 1977, s. 147-152; Zâkir Şükrü, *Mecmûa-i Tekâyâ* (Tayşi), s. 7-8; Pepo Petrak, "Kat'êr dekrete (fermane) t'ê Sultan Bayazitit II Pêr Mirahor İlyaz Beun", *Studime Historike*, XXI/3, Tiranë 1967, s. 217-242; Semavi Eyice, "İstanbul'un En Eski Bizans Kilisesi: İmrahor İlyas Bey Camii", *İlgi*, sy. 33, İstanbul 1982, s. 28-31; a.mlf., "İmrahor Camii", *DBİst.A*, IV, 166-168; K. Kreiser, "İmrahor Câmî'i: Die Finanzen einer Istanbul Moschee-Stiftung zwischen 1546 und 1706", *Istanbul Mitteilungen*, sy. 39, Tübingen 1987, s. 321-327; Nathalie Clayer, "Une étude encours sur un tekke Stamboulite: Le tekke d'Imrahor", *Observatoire urban d'Istanbul*, sy. 5, İstanbul 1993, s. 30-31; M. Güler, "Bizans'tan Osmanlı'ya Kaldı, Peki Geleceğe Kalacak mı? İki Devrin Hüzünü...", *Yeni Yüzyıl*, İstanbul 3 Ocak 1997.

SEMAYİ EYİCE

İMRAHOR İLYAS BEY CAMİİ ve TÜRBESİ

Arnavutluk'un
Görice kasabasında

XV. yüzyıl sonlarında yapılmış cami.

Arnavutluk'un güneydoğusunda Yunanistan sınırına yakın bir yerde bulunan Görice'de (Korçë), İmrahor (Mîrahûr) İlyas Bey büyük bir camiden başka imaret, medrese ve sıbyan mektebinden meydana gelen bir külliye inşa ettirmiş, ayrıca Piskopiye (Peshkëpi) köyünde bir cami (veya mescid) ile imaret ve muallimhâne yaptırmış, İstanbul'da da eski Studios Manastırı'nın kilisesini camiye dönüştürmüştür (bk. İMRAHOR İLYAS BEY CAMİİ). İlyas Bey bu hayratını yaşatmak için Pırmeti (Përmeti), İstanbul, Langa ve Yanya'da köyler, dükkânlar, hamamlar ve değirmenler vakfetmiştir. Machiel Kiel'in tesbitine göre Görice ve çevresi halkının çoğunluğu hristiyan Arnavutlar idi. İlyas Bey, burada kurduğu külliye ile bir İslâm merkezi meydana getirmeyi düşünmüş olmalıdır. Görice Osmanlı idaresi altında gelişerek küçük bir şehir görünümünü kazanmıştır. XVII. yüzyıl Osmanlı devlet adamı Koçi Bey de buralıdır.

İmrahor İlyas Bey Camii ve yakınında teşekkül eden Melcan Bektaşî Tekkesi kasabanın merkezi olarak kalmıştır. Şemseddin, Sâmi, XIX. yüzyıl sonlarında burada ancak iki caminin mevcut olduğunu belirtmiştir. Aynı yıllarda Görice büyük bir yangın geçirmiş ve Ahmed Eyüp Paşa tarafından yeni bir plana göre inşa edilmiştir. Bu felâketin İmrahor İlyas Bey Külliyesi ve bilhassa cami üzerinde ne gi-

bi iz bıraktığına dair bilgi edinilememekle beraber bir mescid şeklindeki diğer mâbed 1878'de çevresindeki mahalle ile birlikte ortadan kaldırılmıştır. Şemseddin Sâmi'ye göre İmrahor İlyas Bey Camii bir hristiyan manastırı yıktırılarak onun yerinde inşa edilmiştir. Ancak bu iddiayı destekleyecek bir kaynak veya mimari ipucu yoktur. İddia gerçek olsaydı en azından manastıra ait sütun, sütun başlığı gibi bazı mimari parçalar caminin yapımında kullanılırdı.

Caminin taçkapısı üstünde bir inşa kitâbesi yoktur. Bunun yerine buraya 1289 (1872) tarihli beş mısralık bir tamir kitâbesi konulmuştur. Kitâbede caminin İlyas Bey tarafından 901 (1495-96) yılında inşa ettirildiği, 980'de (1572) Mehmed Bey adında bir kişinin kurşunları yenilediği, 1249'da (1833) Derviş İslâm Bey'in camiye tamir ettirdiği, 1285'te ise (1868) Sâlih Bey adında bir kişi tarafından tekrar onarıldığı bildirilmektedir.

Bina, 11,75 x 11,75 m. ölçülerinde kare plan üzerine inşa edilmiş olup giriş cephesinde pâyelere dayanan üç kemerli ve üç bölümlü bir son cemaat yerine sahiptir. Her bölüm bir kubbe ile örtülüdür. Duvarları, XV. yüzyılda Osmanlı-Türk mimarisinde hâkim olan muntazam yontulmuş kesme taş ve tuğladan karma tekniğe örülmüştür. Heybetli bir dış görünüşü olan ve klasik Türk mimarisinin çok âhenkli cephe düzenlemesine sahip bulunan yapının cepheleri son cemaat yeri hizasından itibaren bir silme ile ikiye ayrılmıştır. Her cephede altta sivri boşaltma kemerli dikdörtgen ikişer pencere, üstte yine sivri kemerli üçer pencere açılmıştır. Silmenin üstündeki bölümlerde ise daha küçük ikişer pencere vardır. Bu bölümler de üstte yine bir silme ile sınırlandırılmıştır. Kubbe yuvarlağına geçişi sağ-

layan trompların üstleri öne doğru meyilli biçimde şekillendirilmiştir. Sekizgen biçimindeki kasnağı kurşun kaplı kubbe örtter. Kasnağın her cephesinde yuvarlak birer pencere açılmıştır. Yaklaşık 9,50 m. ölçüsündeki harimi örten kubbenin geçişlerindeki tromplar mukarnaslarla doldurulmuştur. Sağ tarafta olan ve girişi son cemaat yerinde bulunan minare 1960 yılındaki depremde tamamen yıkılmış olup sadece kare kesitli kürsü kısmı kalmıştır. Geriye kalan çok az bir parçasından gövdesinin tuğladan olduğu anlaşılmaktadır. Caminin iç süslemesiyle mihrap ve minberi hakkında bilgi edinmek mümkün olmamıştır.

İlyas Bey'in türbesi caminin kible duvarı önünde bulunmaktadır. Evvelce türbenin girişinde kible duvarına bitişik, çok geç bir dönemde belki de türbedar odası olarak yapılmış basit bir mekân yer alıyordu. Dışarıdan buraya kemerli bir kapıdan geçiliyordu. M. Kiel, 1967'den az önce bu ek mekânın yıktırılarak türbenin camiden ayrıldığını belirtir. Ona göre kurşun kaplı kubbe ile örtülü olan türbede XIX. yüzyılın mimari üslûbu sezilir. Hatta Kiel, bugünkü biçimiyle caminin 1289'da (1872) yapılan tamir sırasında yeniden inşa edilmiş olabileceğini ileri sürer. Caminin etrafındaki hazîrede Koçi Bey'in oğlu Sefer Şah'ın mezarının bulunduğu, hazîrenin manastır yolu kenarında ise Koçi Bey'in kabrinin görüldüğünü yine Kiel belirtmektedir.

İmrahor İlyas Bey Külliyesi'nin diğer unsurları olan hamam, medrese ve imaretten hiçbir iz kalmadığı nakledilmektedir. Camiden 20 m. kadar güneyde yer alan ve günümüzde müftülükle cami mütevelli tarafından büro olarak kullanılan odaların sıbyan mektebine ait olduğu söylenmektedir. Caminin yakınında vaktiyle mevcut olan saat kulesi de 1961'de yıkılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri 953 (1546), s. 375; Ayvansarayî, *Hadikatü'l-cevâmi'*, I, 196; a.e.: *Camilerimiz Ansiklopedisi: Hadikatü'l-cevâmi'* (haz. İhsan Erzi), İstanbul 1987, II, 41-42; Mehmed Tefrik, *Manastır Vilâyeti Tarihçesi*, Manastır 1328, s. 89-90; Gökbilgin, *Edirne ve Paşa Livâsı*, s. 426-428; belgeler, s. 212-215; Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mi'mârî Eserleri* IV, s. 396-397; M. Kiel, *Ottoman Architecture in Albania (1385-1912)*, İstanbul 1990, s. 128-129, 164-167, 170-172, 288'den sonraki çizimler arasında plan - krokisi; *Kâmûsü'l-a'lâm*, V, 3919; Pepo Petrak, "Kat'êr dekrete (fermane) t'ê Sultan Bayazitit II Pêr Mirahor İlyaz Beun", *Studime Historike*, XXI/3, Tiranë 1967, s. 217-242.

SEMAYİ EYİCE

İmrahor İlyas Bey Camii ve Türbesi - Görice / Arnavutluk

